

ΑΙΤΗΣΗ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΝΕ BIS IN IDEM ΜΕΤΑΞΥ ΚΥΡΟΥΣ ΤΟΥ ΔΕΔΙΚΑΣΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΣΚΕΨΕΙΣ ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΤΙΣ ΣτΕ (ΤΜ. Β', ΕΠΤΑΜ.) 636/2021, 2165/2023

Ιωάννης Σ. Αγγέλου
Πρωτοδίκης ΔΔ, ΔΝ
Μεταδιδάκτωρ Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ. ΜΕΤΑΞΥ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΩΝ, «ΔΙΚΑΙΟΤΑΞΙΩΝ» ΚΑΙ ΕΠΟΧΩΝ

Η εφαρμογή των προερχόμενων από το ποινικό δίκαιο εγγυήσεων, ιδίως της αρχής *ne bis in idem*, στο πλαίσιο επιβολής διοικητικών χρηματικών κυρώσεων λόγω της διάπραξης φορολογικών ή τελωνειακών παραβάσεων, μετά από την αμετάκλητη περάτωση της ποινικής διαδικασίας επί του αντίστοιχου ποινικού αδικήματος, εγείρει από μακρού ενδιαφέροντα (δικαιοπολιτικά, αλλά και αμιγώς νομικά) ζητήματα. Σε αυτό συντελούν διάφοροι παράγοντες: Πρώτον, η ίδια η μεταφορά των ως άνω γενικών αρχών από τον χώρο του ποινικού δικαίου (στο πλαίσιο του οποίου έχουν τύχει μακραιώνης επεξεργασίας¹) σε επιμέρους τομείς του διοικητικού δικαίου, στο πλαίσιο μάλιστα μιας έννομης τάξης διακριτών δικαιοδοσιών (διοικητικής αφενός, ποινικής² αφετέρου), όπως η ελληνική· δεύτερον, ότι τα ζητήματα αυτά εγείρονται στο πλαίσιο διαλόγου όχι απλώς μεταξύ δικαστηρίων³ (ή εντός του ίδιου δικαστη-

¹ G. Coffey, *A History of the Common Law Double Jeopardy Principle: From Classical Antiquity to Modern Era*, Athens Journal of Law 8/2022, σελ. 253-278.

² Για τα ζητήματα τα οποία εγείρονται από την εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem* στο πεδίο του ποινικού δικαίου και ιδιαίτερα του ποινικού δικονομικού δικαίου, βλ., αντί πολλών, Ι. Κλάπα, *Η αρχή ne bis in idem στο ποινικό δικονομικό δίκαιο υπό το φως της ΕΣΔΑ*, [e-Πολιτεία 10/2024](#), σελ. 180-187.

³ Ενδεικτικώς, βλ. την κλασική έκδοση της Ένωσης Δικαστικών Λειτουργών του Συμβουλίου της Επικρατείας, Ευ. Αργυρός (επιμ.), *Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συμβούλιο της Επικρατείας σε διαρκή διάλογο-Νεότερες εξελίξεις*, 2018· και την πλέον πρόσφατη μελέτη του Μ. Πικραμένου, *Το ΕΔΔΑ και το ΣτΕ - Ο διάλογος δύο δικαστηρίων με δικαιοπλαστική εξουσία μεγάλης έντασης*, [e-Πολιτεία 10/2024](#), σελ. 190-213 (ιδίως ως προς τις ιδιαίτερες αναφορές στη

ρίου, από εποχή σε εποχή⁴), αλλά ολόκληρων δικαιοδοσιών (ibidem), ακόμη και «δικαιοταξιών»⁵ (ελληνικής⁶, ενωσιακής⁷ και διεθνούς⁸, αλλά και της «έννομης τάξης της ΕΣΔΑ⁹»). τρίτον, ότι ακόμη και εντός της ίδιας δικαιοδοσίας, η εφαρμογή των γενικών αυτών αρχών μπορεί να εγείρει διαφορετικής φύσης ζητήματα, αναλόγως του κλάδου δικαίου εντός του οποίου λαμβάνει χώρα (χαρακτηριστικές οι ιδιομορφίες της επιβολής κυρώσεων στο πλαίσιο του φορολογικού και του τελωνειακού δικαίου¹⁰, και οι αντίστοιχες προβληματικές οι οποίες εγείρονται στο πλαίσιο των δικών με αντικείμενο την αναγνώριση κοινωνικοασφαλιστικών δικαιωμάτων¹¹, το πειθαρχικό δίκαιο των δημοσίων υπαλλήλων¹², ή την προστασία του απορρήτου της επικοινωνίας και των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα¹³), ή της ειδικότερης φύσης της επιβληθείσας κύρωσης¹⁴ (αναλόγως, π.χ.,

σχέση της νομολογίας των δύο δικαστηρίων επί της εφαρμογής της ne bis in idem).

⁴ Πρβλ. ΣτΕ (Ολ.) 1741/2015 (ιδίως σκ. 13), έναντι των κριθέντων δυνάμει της ΣτΕ (Ολ.) 1992/2016 (ιδίως σκ. 20-21).

⁵ Πρβλ. ΣτΕ (Ολ.) 1741/2015, (Τμ. Β', επταμ.) 1992/2016 και τη διαμεσολαβήσασα κρίση της ΕΔΔΑ (Α' Τμ.), απόφαση της 30.04.2015, *Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδας* (αριθμός προσφυγών 3453/12, 42941/12 και 9028/13).

⁶ Βλ. ΣτΕ (Τμ. Β', επταμ.) 636/2021, σκ. 14· και πρβλ. ΣτΕ (Τμ. Β') 2403/2015, όπου κρίση περί του ότι η εθνική δικονομική/διαδικαστική αυτονομία πρέπει να υποχωρεί, σε βαθμό που κρίνεται ως αναγκαίος και κατάλληλος, στην περίπτωση κατά την οποία ανακύπτει ζήτημα παραβίασης της αρχής της αποτελεσματικής προστασίας του δικαιώματος που αντλείται από την αρχή ne bis in idem, κατά το ενωσιακό δίκαιο και την ΕΣΔΑ (εν προκειμένω, καθ' ερμηνεία δικονομικών διατάξεων οι οποίες διέπουν την επίκληση και τεκμηρίωση αμετάκλητης αθωωτικής απόφασης ποινικού δικαστηρίου, ενώπιον διοικητικού δικαστηρίου που είχε εκδώσει απορριπτική απόφαση επί προσφυγής κατά διοικητικής πράξης με την οποία επιβλήθηκε διοικητική χρηματική κύρωση λόγω της διάπραξης φορολογικών ή τελωνειακών παραβάσεων κατ' επίκληση του αυτού κρίσιμου πραγματικού. Για τη σχέση μεταξύ της αρχής της δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών της ΕΕ και της αρχής της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου, βλ. Δ. Κυριαζή, *Εθνικό δεδουλευμένο και η αρχή της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου: ρωγμές στην αρχή της ασφάλειας δικαίου*, ΤοΣ 2/2023, σελ. 583-620, passim.

⁷ Βάσει των οριζόμενων σχετικώς στα άρθρα 47, 48 και 50 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΧΘΔΕΕ, ΕΕ C 364 της 18.12.2000, σελ. 1-22). Για την προβληματική της διασταύρωσης της ΕΣΔΑ με τον ΧΘΔΕΕ, ιδίως σχετικά με την αρχή ne bis in idem, βλ. Ο. Τσόλκα, «*Ne bis in idem*» και εσωτερικό δυαδικό σύστημα κυρώσεων για την «αυτή παράβαση»: Μια σύνθετη προβληματική εν μέσω διασταυρώσεων της ΕΣΔΑ με τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, ΠοινΧρ 2015, σελ. 629 επ.· και πρβλ. την κρίση της ΣτΕ (Ολ.) 359/2020, περί του ότι το προεκτεθέν άρθρο 50 του ΧΘΔΕΕ έχει ανάλογο κανονιστικό περιεχόμενο με εκείνο του άρθρου 4 παρ. 1 του 7^{ου} ΠΠ της ΕΣΔΑ. Ανάπτυξη των εγείρομενων σχετικώς ζητημάτων, επ' ευκαιρία σχολιασμού της τελευταίας αυτής απόφασης, βλ. σε Ν. Σημαντήρα, *Ισχύς, στάθμιση και όρια της αρχής ne bis in idem στο πλαίσιο του ελληνικού συστήματος δυαδικών κυρώσεων μετά την ΣτΕ Ολ 359/2020*, ΘΠΔΔ 6/2020, σελ. 495-501.

⁸ Βλ. τα οριζόμενα στο άρθρο 14 του Διεθνούς Συμφώνου για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα της 16.11.1996 (κυρωθέντος, αναφορικά με την ελληνική έννομη τάξη, δυνάμει του ν. 2462/1997, Α' 25).

⁹ Με βάση, ως προς το τεκμήριο αθωότητας, τα οριζόμενα στο άρθρο 6 παρ. 1 και 2 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών (ΕΣΔΑ), κυρωθείσας, στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης, δυνάμει του ν.δ. 53/1974 (Α' 256), όπως οι διατάξεις αυτές έχουν διαχρονικώς ερμηνευθεί από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ). Ως προς δε την αρχή ne bis in idem, με βάση τα οριζόμενα στο άρθρο 4 παρ. 1 του (κυρωθέντος με τον ν. 1705/1987, Α' 89) 7^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ.

¹⁰ Αναλυτική προσέγγιση των σχετικών ζητημάτων από Ν. Σημαντήρα, *Διοικητικές Κυρώσεις*, 2021, passim.

¹¹ Βλ. σχετικώς ΣτΕ (Τμ. Α', επταμ.) 902/2022.

¹² Βλ. Μ. Μουστάκα, *Η Αρχή Ne Bis In Idem και Το Ελληνικό Διοικητικό Δίκαιο*, 2018, ιδίως Β' Κεφάλαιο Πρώτου Μέρους.

¹³ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, «Άρθρο 19», σε: Σ. Βλαχόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Γ. Τασόπουλος (επιμ.), *Σύνταγμα. Ερμηνεία κατ' άρθρο*, Syntagmawatch.gr 2023.

¹⁴ Πρβλ. επί διαφορετικών διοικητικών κυρώσεων επιβληθεισών κατ' εφαρμογή διαφόρων διατάξεων της φορολο-

του προεχόντως «κυρωτικού» ή/και «αποκαταστατικού» χαρακτήρα αυτής)¹⁵, αναλόγως, ακόμη, και του είδους του ενδίκου βοηθήματος ή μέσου στο πλαίσιο της εκδίκασης του οποίου εγείρονται τα σχετικά ζητήματα¹⁶.

Τα ζητήματα αυτά καθίστανται συνθετότερα όταν εγείρονται στο (εξ ορισμού ιδιόρρυθμο) πλαίσιο ενός εκτάκτου ενδίκου μέσου, όπως η αίτηση αναθεώρησης η οποία προβλέπεται στα άρθρα 101-105 του κυρωθέντος με το άρθρο πρώτο του ν. 2717/1999 (Α' 97) Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας (ΚΔΔ)¹⁷. Τούτο ακριβώς έλαβε χώρα στο πλαίσιο των κριθέντων με τη ΣτΕ (Τμ. Β', επταμ.) 2165/2023, σε συνέχεια της προγενέστερης ΣτΕ (Τμ. Β', επταμ.) 636/2021. Με την ανά χείρας μελέτη, αφού υπενθυμισθούν οι σχετικές κρίσεις της προγενέστερης απόφασης και συνδεθούν με τις συμπληρωματικές κρίσεις της πρόσφατης ΣτΕ 2165/2023 [βλ. κατωτέρω, υπό στοιχ. II], θα εξετασθεί η φύση και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αίτησης αναθεώρησης, συνδυαστικά με τα αδελφά αυτής έκτακτα ένδικα μέσα της αναψηλάφησης (στο πλαίσιο της πολιτικής δικονομίας)¹⁸ και της επανάληψης της διαδικασίας (στο πλαίσιο της ποινικής δικονομίας) [βλ. κατωτέρω, υπό στοιχ. III]: τούτα, προκειμένου να παρατεθούν εν τέλει ορισμένες σκέψεις επί των κρίσεων των ως άνω αποφάσεων, οι οποίες άπτονται της νομολογιακής διάπλασης νέου λόγου αναθεώρησης και της θεώρησης του αμετακλήτου της αναθεωρούμενης απόφασης ως όριο για την άσκηση του ένδικου αυτού μέσου [βλ. κατωτέρω, υπό στοιχ. IV], ιδίως υπό το πρίσμα των επιπτώσεών τους επί της εξυπηρέτησης της προστασίας του κύρους του δεδουλευμένου, αλλά και της ασφάλειας δικαίου [βλ. κατωτέρω, υπό στοιχ. V].

γικής, ή ειδικότερα της τελωνειακής νομοθεσίας κατ' εφαρμογή των άρθρων 97 παρ. 3 του προϊσχύσαντος Τελωνειακού Κώδικα (ν. 1165/1918, Α' 59/21.03.1918, αναδημ. Α' 73/06.04.1918· βλ., ήδη, τις αντιστοίχου περιεχομένου διατάξεις των άρθρων 137 και 142 επ., του ισχύοντος Εθνικού Τελωνειακού Κώδικα, ν. 2960/2001, Α' 265), 5 και 6 του ν. 2523/1997 (Α' 179), αντιστοίχως], τις κρίσεις των ΣτΕ (Τμ. Β', επταμ.) 1992/2016, 2691, 1389 και 380/2019.

¹⁵ Βλ. ΣτΕ (Τμ. Β') 39/2018, σκ. 11.

¹⁶ Πρβλ. για την ελληνική έννομη τάξη, το ένδικο μέσο της επανάληψης της διαδικασίας (ή: «αίτησης ανάκλησης ή μεταρρύθμισης», στο πλαίσιο της πολιτικής δικονομίας), και τις προϋποθέσεις ευδοκίμησης του επί δικαστικής απόφασης για την οποία κρίθηκε, με απόφαση του ΕΔΔΑ, ότι εκδόθηκε κατά παραβίαση δικαιώματος που αφορά τον δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας, ή διάταξης ουσιαστικού δικαίου της ΕΣΔΑ, υπό το πρίσμα των οριζόμενων στα άρθρα 69Α του π.δ. 18/1989, Α' 8 (όπως το άρθρο αυτό προστέθηκε δυνάμει του άρθρου 16 παρ. 1 ν. 4446/2016, Α' 240), 105Α ΚΔΔ (όπως το άρθρο αυτό προστέθηκε δυνάμει του άρθρου 23 ν. 3900/2010, Α' 213), 215-222 του ν. 4700/2020, Α' 127, και 525 επ. του κυρωθέντος με το άρθρο πρώτο του ν. 4620/2019, Α' 96, Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, και 758 (όπως η παρ. 1 του άρθρου αυτού ισχύει μετά τις τροποποιήσεις που επέφερε το άρθρο 29 ν. 4491/2017, Α' 152) του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας (ΚΠολΔ, όπως έχει κωδικοποιηθεί δυνάμει του άρθρου μόνου του π.δ. 503/1985, Α' 182, και ισχύει) επί αποφάσεων εκδοθεισών από το Συμβούλιο της Επικρατείας, τα τακτικά διοικητικά δικαστήρια, το Ελεγκτικό Συνέδριο και τα ποινικά και πολιτικά δικαστήρια, αντιστοίχως. Και με το ένδικο αυτό μέσο, κατ' αντιστοιχία με την αίτηση αναθεώρησης (στο πλαίσιο της διοικητικής δικονομίας), επιδιώκεται ανατροπή του δεδουλευμένου, υπό τις καθιερούμενες σχετικώς προϋποθέσεις.

¹⁷ Το αντίστοιχο ένδικο μέσο ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου προβλέπεται στα άρθρα 179-186 του ν. 4700/2020· η ανάπτυξη τούτη, ωστόσο, έχει επικεντρωθεί στα ζητήματα τα οποία έχουν εγερθεί εκ της νομοθετικής κατάστρωσης των περί αίτησης αναθεώρησης διατάξεων του ΚΔΔ και την επ' αυτών εκδοθείσα νομολογία.

¹⁸ Πρβλ. τη διατύπωση του άρθρου 53 παρ. 1 του ν.δ. 170/1973 (Α' 229), το οποίο, στην πρώτη αυτή φάση ανάπτυξης της διοικητικής δικονομίας, αναφερόταν στο ένδικο μέσο της «αναθεώρησης ή αναψηλάφησης», προφανώς ταυτίζοντάς τα.

II. Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΑΖΟΜΕΝΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

Κεντρικό εν προκειμένω ζήτημα αποτελεί η αντιμετώπιση του έκτακτου ένδικου μέσου της αίτησης αναθεώρησης από τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, κατά την κρίση περί της εφαρμογής ή μη της αρχής *ne bis in idem* στο πλαίσιο διαφοράς αναφυόμενης εκ της επιβολής διοικητικής χρηματικής κύρωσης, λόγω διάπραξης τελωνειακής ή φορολογικής παράβασης (ως προς την πρώτη και τη δεύτερη κατωτέρω απόφαση, αντιστοίχως). Η πρώτη σχετική αναφορά έλαβε χώρα στο πλαίσιο των κριθέντων δυνάμει της ΣτΕ (Τμ. Β', επταμ.) 636/2021, οι κρίσεις της οποίας συμπληρώθηκαν με την πρόσφατη ΣτΕ (Τμ. Β', επταμ.) 2165/2023.

1. Η ΣΤΕ 636/2021

Με την απόφαση αυτή απορρίφθηκε αίτηση αναίρεσης κατά απόφασης διοικητικού εφετείου, δυνάμει της οποίας είχε απορριφθεί προσφυγή κατά πράξης οργάνου της τελωνειακής Αρχής, με αντικείμενο τον χαρακτηρισμό του προσφεύγοντος (και μετέπειτα αναιρεσείοντος) ως υπαιτίου τέλεσης της τελωνειακής παράβασης της λαθρεμπορίας (όπως αυτή τυποποιείται στις διατάξεις των άρθρων 119Α παρ. 2, σε συνδυασμό με τα άρθρα 142 παρ. 2, και 155 του ν. 2960/2001), στο πλαίσιο εμπορίας πετρελαιοειδών προϊόντων. Κατ' επίκληση της παράβασης αυτής, με την ένδικη διοικητική πράξη είχαν καταλογισθεί εις βάρος του υπαιτίου οι διαφυγείσες, λόγω της παράβασης αυτής, δασμοφορολογικές επιβαρύνσεις και επιπλέον πολλαπλό τέλος ανερχόμενο στο τριπλάσιο των εν λόγω επιβαρύνσεων, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 155 παρ. 1 του ν. 2960/2001.

Ως προς το σχολιαζόμενο ζήτημα¹⁹, με τη ΣτΕ 636/2021 κρίθηκε ότι δεν ιδρύεται κατ' αρχάς λόγος αναθεώρησης απόφασης διοικητικού δικαστηρίου, με την οποία απορρίφθηκε προσφυγή κατά πράξης επιβολής πολλαπλού τέλους λαθρεμπορίας, στην περίπτωση κατά την οποία η ποινική διαδικασία, επί αδικήματος το οποίο αφορά το αυτό πραγματικό για το οποίο επιβλήθηκε και η διοικητική χρηματική κύρωση, περατώνεται αμετακλήτως μετά από τη δημοσίευση της απόφασης του διοικητικού δικαστηρίου. Τούτο, ελλείπει καθιέρωσης αντιστοίχου λόγου αναθεώρησης, μεταξύ των απαριθμούμενων στο άρθρο 103 παρ. 1 του ΚΔΔ.

Ωστόσο, το Δικαστήριο έκρινε²⁰ ότι χωρεί άσκηση αίτησης αναθεώρησης, κατ' αναλογική εφαρ-

¹⁹ Σχολιασμός της απόφασης αυτής, αντί άλλων, από Π. Λαζαράτο, ΘΠΔΔ 2022, σελ. 153 επ.

²⁰ Με μειοψηφία δύο Συμβούλων (σε συνέχεια της αντίστοιχης κρίσης της ΣτΕ 400/2020), κατά την άποψη των οποίων οι διατάξεις των άρθρων 95 παρ. 1 Σ. και 56 π.δ. 18/1989, ερμηνευόμενες, αφενός, κατά τρόπο «φιλικό» προς την ΕΣΔΑ και, αφετέρου, σε αρμονία με πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο, έχουν την έννοια ότι, εάν δεν ήταν δυνατή η λυσιτελής προβολή λόγου περί παραβίασης της αρχής *ne bis in idem* ενώπιον του εκδόντος την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση διοικητικού εφετείου, διότι η σχετική ποινική απόφαση εκδόθηκε ή κατέστη αμετάκλητη μετά από τη δημοσίευση της αναιρεσιβαλλόμενης απόφασής του, ο αναιρεσείων μπορεί να προβάλει παραδεκτώς το πρώτον ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας λόγο αναίρεσης περί παραβίασεως της αρχής *ne bis in idem*. Στην κρατήσασα άποψη δεν προσχώρησαν ούτε οι δύο μετέχοντες στη σύνθεση Πάρεδροι, κατά τη γνώμη των οποίων στην ειδικότερη περίπτωση όταν είναι αδύνατη η επίκληση και η τεκμηρίωση ενώπιον του διοικητικού δικαστηρίου και μέχρι να καταστεί αμετάκλητη η απόφαση αυτού, της ύπαρξης αμετάκλητης αθωωτικής απόφασης του ποινικού δικαστηρίου (στην οποία δηλαδή περίπτωση, κατά την άποψη αυτή, δεν υπάρχει σφάλμα και λόγος αναίρεσης της απόφασης του Διοικητικού Εφετείου, για παραβίαση της αρχής *ne bis in idem*), δεν χωρεί αναλογική εφαρμογή των άρθρων 103-

μογή²¹ των οικείων διατάξεων του ΚΔΔ, στην ειδικότερη περίπτωση κατά την οποία, μέχρι να καταστεί αμετάκλητη²² η απόφαση του διοικητικού δικαστηρίου, προκύπτει κατά τρόπο ορισμένο και επαρκώς τεκμηριωμένο ότι ήταν αδύνατη η επίκληση και η τεκμηρίωση ενώπιον του διοικητικού δικαστηρίου της ύπαρξης αμετάκλητης αθωωτικής απόφασης του ποινικού δικαστηρίου. Στην περίπτωση αυτή, το Δικαστήριο διέπλασε νέο λόγο αναθεώρησης, χάριν αποτροπής του κινδύνου «επιγενόμενης παραβίασης» της αρχής *ne bis in idem*. Το Δικαστήριο προέβη στην κρίση αυτή, συνεκτιμώντας (α) τη φύση του ενδίκου μέσου της αίτησης αναθεώρησης [βλ. τα εκτιθέμενα σχετικώς στο επόμενο μέρος, υπό στοιχ. III] και (β) την υποχρέωση ερμηνείας και εφαρμογής των εθνικών δικονομικών διατάξεων προς τον σκοπό της διασφάλισης της αποτελεσματικής προστασίας του δικαιώματος που αντλείται από την αρχή *ne bis in idem*, κατά το ενωσιακό δίκαιο και την ΕΣΔΑ²³. Εξάλλου, στο πλαίσιο πάντα της ως άνω ειδικότερης περίπτωσης, κρίθηκε, κατ' αναλογική εφαρμογή του άρθρου 104 παρ. 1 περ. α' του ΚΔΔ, ότι η αίτηση αναθεώρησης της απόφασης του διοικητικού δικαστηρίου πρέπει ν' ασκηθεί εντός εξηκονθήμερης προθεσμίας, υπολογιζόμενης από την επόμενη ημέρα εκείνης κατά την οποία η απόφαση του ποινικού δικαστηρίου κατέστη αμετάκλητη.

Η αίτηση αναθεώρησης προκρίθηκε από το Δικαστήριο ως το κατάλληλο ένδικο μέσο (μάλλον: το καταλληλότερο, συγκριτικά με την αίτηση αναίρεσης), προς τον σκοπό της διαφύλαξης της προστατευτικής λειτουργίας της αρχής *ne bis in idem* (παρά την έλλειψη αναφοράς σχετικού λόγου αναθεώρησης μεταξύ των αποκλειστικώς απαριθμούμενων στο άρθρο 103 παρ. 1 του ΚΔΔ). τούτο, κατά πρώτον ενόψει της φύσης (ακριβέστερα: του περιεχομένου) του προβαλλόμενου στο πλαίσιο της κρίσιμης εν προκειμένω ειδικότερης περίπτωσης λόγου (ο οποίος έχει ως βάση μεταγενέστερη δικαστική απόφαση ποινικού δικαστηρίου)· κατά δεύτερον, ενόψει των χαρακτηριστικών του κρίνοντος την αίτηση αναθεώρησης δικαστή, ο οποίος (ως δικαστής της ουσίας) είναι καταλληλότερος συγκριτικά με τον αναιρετικό δικαστή να εκτιμήσει το περιεχόμενο της απόφασης του ποινικού δικαστηρίου.

Βάσει των ως άνω κρίσεων της ΣτΕ 636/2021, κατέστη δικονομικώς δυνατή η εκ νέου εξέταση της νομιμότητας πράξης καταλογισμού διοικητικής χρηματικής κύρωσης («ποινικού» χαρακτήρα) –κατά της οποίας ο διοικούμενος είχε ασκήσει προσφυγή, απορριφθείσα με απόφαση διοικητικού δικαστηρίου– εφόσον ο διοικούμενος επικαλεσθεί «*οψιγενή νομική πλημμέλεια*»²⁴ της ένδικης κα-

104 ΚΔΔ περί της άσκησης αίτησης αναθεώρησης, αλλά πρέπει να προκριθεί η αναγνώριση δυνατότητας διοικητικής ακύρωσης της πράξης.

²¹ Όπως *expressis verbis* αναφέρθηκε το πρώτον στη ΣτΕ 2165/2023 (βλ. σκ. 6 της απόφασης), χωρίς ωστόσο το Δικαστήριο να διευκρινίζει αν η ερμηνευτική του μέθοδος συνίσταται σε αναλογία νόμου, ή σε αναλογία δικαίου –παρότι μάλλον πρόκειται για αναλογία δικαίου· βλ. την εύστοχη σχετική παρατήρηση των Π. Λαζαράτου/Αθ. Γεώργα, *Αναθεώρηση αμετακλήτων αποφάσεων στη διοικητική δίκη*, ΘΠΔΔ 3/2024, σελ. 240-245 (240-241).

²² Όταν, δηλαδή, η διοικητική διαδικασία καθίσταται “final”, τόσο κατά την ημεδαπή νομοθεσία όσο και κατά την (αυτόνομη) έννοια της διάταξης του άρθρου 4 παρ. 1 του 7ου ΠΠ της ΕΣΔΑ, όπως έχει ερμηνευθεί από το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης του ΕΔΔΑ στις αποφάσεις του *Zolotukhin* κατά *Ρωσίας* (προσφυγή 14939/03) και *Mihalache* κατά *Ρουμανίας* (προσφυγή 54012/10).

²³ Πρβλ. ΣτΕ (Τμ. Β') 2403/2015.

²⁴ Ήτοι, εάν, μέχρι να καταστεί αμετάκλητη η απόφαση του διοικητικού δικαστηρίου, προκύπτει κατά τρόπο ορισμένο και επαρκώς τεκμηριωμένο ότι ήταν αδύνατη η επίκληση και η τεκμηρίωση ενώπιον του διοικητικού δικαστηρίου,

ταλογιστικής πράξης, συνιστάμενη στη, σε χρόνο μεταγενέστερο της διοικητικής δίκης, δημιουργία αμετάκλητης απόφασης ποινικού δικαστηρίου, με την οποία ο καταλογισθείς αθώνεται από την οικεία ποινική κατηγορία με βάση τα ίδια πραγματικά περιστατικά (κατά την έννοια του *idem factum* της νομολογίας του ΕΔΔΑ) επί των οποίων χώρησε ο καταλογισμός του διά της προσβληθείσας ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων καταλογιστικής πράξης της διοικητικής Αρχής.

2. Η ΣΤΕ 2165/2023

Οι σχετικές με το σχολιαζόμενο θέμα κρίσεις της ΣτΕ 636/2021 συμπληρώθηκαν, δυο περίπου χρόνια αργότερα, με τη ΣτΕ 2165/2023 –επί υπόθεσης μάλιστα όχι τελωνειακού, αλλά εν γένει φορολογικού αντικειμένου. Η απόφαση αυτή εκδόθηκε επί αίτησης αναίρεσης, ασκηθείσας κατά απόφασης διοικητικού εφετείου, με την οποία απορρίφθηκε ως απαράδεκτη αίτηση αναθεώρησης που είχε ασκήσει ο (ήδη, στο πλαίσιο της τελευταίας χρονικώς δίκης) αναιρεσείων, κατά προγενέστερης απόφασης του ίδιου διοικητικού δικαστηρίου. Με την τελευταία αυτή απόφαση είχε απορριφθεί προσφυγή του αναιρεσείοντος κατά πράξης της φορολογικής Αρχής, με αντικείμενο τον εις βάρος του καταλογισμό διοικητικού προστίμου, λόγω της διάπραξης παραβάσεων τυποποιούμενων στον Κώδικα Βιβλίων και Στοιχείων (π.δ. 86/1992, Α' 84)²⁵.

Η σχετική με τη σχολιαζόμενη θεματική κρίση του Δικαστηρίου συμπληρώθηκε ως προς το ζήτημα του αψώτατου χρόνου μέχρι τον οποίον χωρεί η άσκηση αίτησης αναθεώρησης, βάσει του νέου λόγου αναθεώρησης ο οποίος διαπλάσθηκε δυνάμει της ΣτΕ 636/2021. Σχετικώς, το Δικαστήριο έκρινε, κατά πλειοψηφία²⁶, και ερμηνεύοντας τις περί αίτησης αναθεώρησης διατάξεις του ΚΔΔ, ότι η δυνατότητα άσκησης του ενδίκου αυτού μέσου, στο πλαίσιο του νέου διαπλασθέντος λόγου αναθεώρησης, διατηρείται εωσότου η πληττόμενη απόφαση του διοικητικού δικαστηρίου καταστεί αμετάκλητη. Η κρίση αυτή βασίσθηκε: Πρώτον²⁷, στο γράμμα του άρθρου 101 του ΚΔΔ (κατά το οποίο, «[σ]ε αναθεώρηση υπόκεινται μόνο τελεσίδικες ή ανέκκλητες αποφάσεις»). Δεύτε-

της ύπαρξης αμετάκλητης αθωωτικής απόφασης του ποινικού δικαστηρίου. Η κατασκευή της οψιγενούς νομικής πλημμέλειας, κρίσιμη για την κρίση περί της δυνατότητας άσκησης αίτησης αναθεώρησης κατά απόφασης διοικητικού δικαστηρίου η οποία έχει καταστεί αμετάκλητη, θα μας απασχολήσει παρακάτω.

²⁵ Πέραν των κατωτέρω αναφερομένων παραπομπών, σχολιασμός της απόφασης και από Αθ. Μαυροειδή, *Παρατηρήσεις στην ΣτΕ 2165/2023 (7μ) – Απαράδεκτη η αίτηση αναθεώρησης που στρέφεται κατά αμετάκλητης απόφασης, ακόμη κι όταν λόγω αναθεώρησης συνιστά η παραβίαση της αρχής ne bis in idem*, Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών 5/2024.

²⁶ Μειοψήφησε σχετικώς η εισηγήτρια Σύμβουλος και οι δύο μετέχοντες στη σύνθεση Πάρεδροι (με ειδικότερη μειοψηφούσα γνώμη, αποκλειστικώς ως προς το ζήτημα της παραδεκτής άσκησης όσων αιτήσεων αναθεώρησης έχουν ασκηθεί, κατ' επίκληση του νομολογιακώς διαπλασθέντος λόγου αναθεώρησης, εντός εξήντα ημερών από την επομένη της δημοσίευσης της ΣτΕ 636/2021). Κατά τη μειοψηφούσα γνώμη της εισηγήτριας, προκειμένου να μην ματαιωθεί το ωφέλιμο αποτέλεσμα που συνεπάγεται η νομολογιακή διάπλαση του νέου λόγου αναθεώρησης, το μη αμετάκλητο της απόφασης του διοικητικού δικαστηρίου δεν πρέπει να νοηθεί ως (αρνητική) δικονομική προϋπόθεση παραδεκτού του ενδίκου μέσου της αίτησης αναθεώρησης εν γένει, κατά το άρθρο 101 ΚΔΔ, αλλά ως προϋπόθεση παραδεκτού προβολής του νέου λόγου αναθεώρησης περί οψιγενούς πλημμέλειας της καταλογιστικής πράξης· επομένως, κατά τη γνώμη αυτή, δεν κωλύεται η άσκηση αίτησης αναθεώρησης, κατ' αρχήν, και κατά αμετάκλητης απόφασης διοικητικού δικαστηρίου, όταν το εν λόγω αμετάκλητο έπεται χρονικά του αμετακλήτου της οικείας απόφασης του ποινικού δικαστηρίου.

²⁷ Η απαρίθμηση των αιτιολογικών ερεισμάτων της σχολιαζόμενης κρίσης του Δικαστηρίου, όπως και η αντίστοιχη ομαδοποίηση, αποτελεί επιλογή του γράφοντος.

ρον, στον χαρακτήρα της αίτησης αναθεώρησης ως έκτακτο ένδικο μέσο. Τρίτον, στη διατύπωση της ΣτΕ 636/2021, κατά την οποία η άσκηση αίτησης αναθεώρησης, υπό το πρίσμα του νέου νομολογιακώς διαπλασθέντος λόγου, επιτρέπεται εφόσον η αδυναμία επίκλησης και τεκμηρίωσης της ύπαρξης αμετάκλητης αθωωτικής ποινικής απόφασης προκύψει *μέχρι να καταστεί αμετάκλητη [η] απόφαση [του] διοικητικού δικαστηρίου*²⁸. από τη διατύπωση αυτή το Δικαστήριο εξάγει, στο πλαίσιο της ΣτΕ 2165/2023, το συμπέρασμα ότι «οριοθετείται σαφώς ο χαρακτήρας της υπό αναθεώρηση δικαστικής απόφασης ως μη αμετάκλητης»²⁹. Και, τέταρτον, στη «γενική[...] δικονομική[...] προϋπόθεση[...]» ότι οι αμετάκλητες δικαστικές αποφάσεις δεν υπόκεινται στο ένδικο μέσο της αίτησης αναθεώρησης»³⁰, της τελευταίας αυτής προϋπόθεσης ορώμενης υπό το πρίσμα της αρχής της ασφάλειας του δικαίου.

Βάσει του ως άνω σκεπτικού, το Δικαστήριο απέρριψε³¹ την αίτηση αναίρεσης, επικυρώνοντας τη νομιμότητα της αναρριβιβαλλόμενης εφετειακής απόφασης· ιδίως, των κρίσεων της τελευταίας δυνάμει των οποίων είχε απορριφθεί ως απαράδεκτη η αίτηση αναθεώρησης, ως ασκηθείσα κατά δικαστικής απόφασης η οποία είχε καταστεί αμετάκλητη κατά τον χρόνο άσκησης του ενδίκου μέσου.

III. ΤΟ ΕΝΔΙΚΟ ΜΕΣΟ ΤΗΣ ΑΙΤΗΣΗΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗΣ. ΦΥΣΗ, ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΘΕΣΗ ΣΤΗ «ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ»

Οι τελεσίδικες και οι μη υποκείμενες σε ανακοπή ερημοδικίας ανέκκλητες αποφάσεις των διοικητικών δικαστηρίων παράγουν δεδικασμένο ως προς το διοικητικό ζήτημα, δικονομικό ή ουσιαστικό, που κρίθηκε με αυτές (βλ. άρθρο 197 παρ. 1 του ΚΔΔ). Το δεδικασμένο αυτό, ιδίως υπό την ουσιαστική μορφή του, βασίζει το κύρος του (δικαιολογώντας, παράλληλα, την αυθεντία του εντός της έννομης τάξης) στην ισχύ των κανόνων δικαίου οι οποίοι αποτελούν τη μείζονα πρόταση της δικαστικής απόφασης, αλλά και στη γνησιότητα και πληρότητα των αποδείξεων επί των οποίων καταστρώθηκε ο δικανικός συλλογισμός. Η έννομη τάξη προβλέπει, προς αποτροπή του δεδικασμένου, το ένδικο μέσο της *έφεσης*· προς αποτροπή παραγωγής αμετάκλητου δεδικασμένου³², το ένδικο μέσο της *αναίρεσης*· ενώ, προς ανατροπή του δεδικασμένου³³ έχει προβλεφθεί η δυνατότητα άσκησης του έκτακτου ενδίκου μέσου της *αίτησης αναθεώρησης* (βλ. άρθρα 101-105 ΚΔΔ)³⁴, ως αντιστοίχου της *αναψηλάφησης*³⁵, στο πλαίσιο της πολιτικής δικονομίας και της επανάληψης

²⁸ Βλ. ΣτΕ 636/2021, σκ. 14.

²⁹ Βλ. ΣτΕ 2165/2023, σκ. 6.

³⁰ Με ad hoc παραπομπή στη ΣτΕ (Τμ. Α') 2078/2010.

³¹ Κατά πλειοψηφία, σύμφωνα με τα αναλυτικώς προεκτεθέντα.

³² Σύμφωνα με τη διάκριση της ΣτΕ 2165/2023, σκ. [...].

³³ Βλ. Ν. Χατζητζανή, *Ερμηνεία κατ' Άρθρον Κώδικος Διοικητικής Δικονομίας*, 2002, Τόμος Α', σελ. 728 (παρ. 1.1).

³⁴ In toto προσέγγιση της φύσης και των ιδιαιτεροτήτων του ενδίκου αυτού μέσου, πέραν των αναφερομένων κατωτέρω παραπομπών σε Χατζητζανή και Δαγτόγλου, βλ. Π. Λαζαράτο, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, 5^η έκδ., 2023, σελ. 967-981, με περαιτέρω παραπομπές στην κλασική σχετική βιβλιογραφία (σελ. 967, υποσημ. 2).

³⁵ Πρβλ. τη διατύπωση του άρθρου 53 παρ. 1 του ν.δ. 170/1973 (Α' 229), το οποίο, στην πρώτη αυτή φάση ανάπτυξης της διοικητικής δικονομίας, αναφερόταν στο ένδικο μέσο της «αναθεώρησης ή αναψηλάφησης», προφανώς ταυτίζοντάς τα.

της διαδικασίας, στο πλαίσιο της ποινικής δικονομίας. Παρόμοια λειτουργία με την αίτηση αναθεώρησης επιτελεί, στο πλαίσιο της διοικητικής δικονομίας, το ένδικο μέσο της αίτησης επανάληψης της διαδικασίας (βλ. ως άνω, υποσημ. 16), το οποίο ωστόσο παρουσιάζει εκτεταμένη τυπολογία λόγων (αντιστοίχως, πολυσιδή ratio η οποία υπαγορεύει την κατοχύρωσή της, κατά συνέπεια και διαφόρους τρόπους προσέγγισης των σχετικών αναφευομένων ζητημάτων)³⁶. τούτων δοθέντων, η εξέταση του τελευταίου αυτού ενδίκου μέσου παρέλκει στο πλαίσιο της μελέτης τούτης³⁷.

Ειδικότερα, η ratio πρόβλεψης της αίτησης αναθεώρησης, όπως αποτυπώνεται στη θεωρία του διοικητικού δικονομικού δικαίου, συνίσταται στη διόρθωση του δεδिकाσμένου, στην περίπτωση που έχει επέλθει ανατροπή των θεμελίων του³⁸ (όπως αυτά αναφέρθηκαν ανωτέρω). Διά της ανατροπής, και εν συνεχεία της διόρθωσης του (ουσιαστικού, προεχόντως) δεδिकाσμένου, σκοπείται η προστασία του κύρους του και διασφαλίζεται η νομιμοποίηση της ισχύος του στο πλαίσιο της έννομης τάξης³⁹. Τούτο επιδιώκεται, στην περίπτωση της αίτησης αναθεώρησης (όπως και των αδελφών αυτής ενδίκων μέσων στις άλλες δικονομίες), διά της κήρυξης «χονδροειδών ακυροτήτων της διαδικασίας», αποκλειστικά για τους αναφερόμενους στον νόμο λόγους, οι οποίοι στηρίζονται σε νέα στοιχεία τα οποία, χωρίς υπαιτιότητα του διαδίκου, δεν είχαν τεθεί υπόψη του διοικητικού δικαστηρίου. Ως εκ τούτου, οι λόγοι για τους οποίους προβλέπεται η άσκηση αίτησης αναθεώρησης δεν ανάγονται σε αιτιάσεις κατά της δικαστικής κρίσεως, ούτε θα μπορούσε, βάσει του περιεχομένου τους, να θεμελιωθεί επ' αυτών σφάλμα της κρίσης του διοικητικού δικαστηρίου που εξέδωσε την αναθεωρούμενη απόφαση⁴⁰. Τούτο επιτρέπεται στην περίπτωση του ετέρου εκτάκτου ενδίκου μέσου, της αίτησης αναίρεσης, στο πλαίσιο της οποίας η προστασία της «αυθεντίας του δεδिकाσμένου» επιδιώκεται διά του ελέγχου των νομικών σφαλμάτων των τελεσιδίκων δικαστικών αποφάσεων⁴¹.

IV. ΣΚΕΨΕΙΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ ΤΩΝ ΣΤΕ 636/2021, 2165/2023

1. Η ΔΙΑΠΛΑΣΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΛΟΓΟΥ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗΣ

Διά των αλληλοσυμπληρούμενων ΣτΕ 636/2021 και 2165/2023, το Δικαστήριο άσκησε το λεπτό, όσο και δυσχερές έργο της ερμηνείας δικονομικών διατάξεων, στο πλαίσιο διαφοράς η οποία

³⁶ Ιδίως επί του ζητήματος της άσκησης αίτησης επανάληψης της διαδικασίας κατόπιν καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ, βλ. Π. Ξυλάκη, *Αρχές επιβολής κυρώσεων – Ne bis in idem – Σχέση μεταξύ ποινικής και διοικητικής δίκης για λαθρεμπορία – Αίτηση επανάληψης διαδικασίας κατόπιν καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ*, ΘΠΔΔ 3-4/2017, σελ. 358 επ.

³⁷ Για το ζήτημα αυτό, βλ. μεταξύ πολλών Ι. Δημητρακόπουλο, «Η αίτηση επανάληψης της διαδικασίας ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας», σε: *Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Συμβούλιο της Επικρατείας σε διαρκή διάλογο*, ό.π., σελ. 83 επ. Περαιτέρω, πρβλ. τη διάταξη του άρθρου 51 ν. 345/1976 (Α' 141), δυνάμει της οποίας θεσπίζεται δυνατότητα άσκησης αίτησης επανάληψης της διαδικασίας εφ' ης εκδόθηκε δικαστική απόφαση, στην περίπτωση αναδρομικής κήρυξης της αντισυνταγματικότητας διάταξης νόμου.

³⁸ Περίπτωση κατά την οποία, κατά την έκφραση του Ν. Χατζητζανή, *Ερμηνεία κατ' Άρθρον Κώδικος Διοικητικής Δικονομίας*, ό.π., σελ. 738 (παρ. 2.3.1), το δεδिकाσμένο πλέον «δεν έχει αντί αληθείας».

³⁹ Βλ. Π. Δαγτόγλου, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, 6η έκδ., 2014, σελ. 767-768 (παρ. 986-988).

⁴⁰ Μεταξύ πολλών, βλ. Ν. Χατζητζανή, *Ερμηνεία κατ' Άρθρον Κώδικος Διοικητικής Δικονομίας*, ό.π., σελ. 733-734 (παρ. 1).

⁴¹ Κ. Μπέης, *Συμβολές στην Ερμηνεία του Δικονομικού Δικαίου*, 1980, σελ. 515.

ανεφύη στο πλαίσιο ενός εκ των δυναμικότερων τομέων του διοικητικού δικαίου. Έργο δυσχερές διότι, με τις περί αίτησης αναθεώρησης διατάξεις του ΚΔΔ, ρυθμίζεται ένα έκτακτο ένδικο μέσο με σημαντική παράδοση, ενόψει των καταβολών του στις άλλες δικονομικές τάξεις –το οποίο μάλιστα επιτελεί λειτουργία σημαντική, διαφυλάσσοντας το κύρος του δεδिकाσμένου. Η δυσχέρεια αυτή επιτάθηκε περαιτέρω, διότι οι σχολιαζόμενες κρίσεις εξηνέχθησαν στο πλαίσιο διασφάλισης της αποτελεσματικής εφαρμογής δικαιώματος που απορρέει από διατάξεις της ΕΣΔΑ, και ήδη του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου⁴². Τούτων δοθέντων, οι απαιτήσεις για ερμηνευτική αρτιότητα, όσο και για διαφύλαξη του πρακτικού αποτελέσματος των ουσιαστικού περιεχομένου διατάξεων περί *ne bis in idem*, ήταν εξ αντικειμένου υψηλές.

Σε πρώτο στάδιο, με τη ΣτΕ 636/2021, το Δικαστήριο χρησιμοποίησε το μεθοδολογικό εργαλείο της αναλογίας δικαίου, δημιουργώντας νέο λόγο αναθεώρησης προς τον σκοπό της διαφύλαξης της προστατευτικής λειτουργίας της αρχής *ne bis in idem*. Η κρίση αυτή ήταν κάθε άλλο παρά αυτονόητη: Ο έκτακτος χαρακτήρας του ενδίκου μέσου της αίτησης αναθεώρησης (και των αδελφών αυτής από τις άλλες δικαιοδοσίες) αποτελεί επιχείρημα για την κατ' αρχήν στενή ερμηνεία του νομοθετικού πλαισίου που διέπει την άσκησή τους. Τούτο προεχόντως εκφράζεται διά του αποκλειστικού χαρακτήρα της απαρίθμησης των λόγων αναθεώρησης⁴³ –πλάσιο στο οποίο ο Δ. Ποταμιάνος υποστήριξε από παλιά ότι η αποκλειστική απαρίθμηση των λόγων για τους οποίους χωρεί η άσκηση της αναψηλάφησης, ενόψει και του έκτακτου χαρακτήρα αυτής, απαγορεύει την αναλογική επέκταση του περιεχομένου των λόγων άσκησης του ενδίκου αυτού μέσου υπό το δόγμα *singlularia non sunt extendenda*⁴⁴. Η θεώρηση αυτή κράτησε επί μακρόν –εκπεφρασμένη και στον χώρο της διοικητικής δικονομίας⁴⁵– χωρίς όμως να είναι και αποκλειστική: προς την αντίθετη κατεύθυνση, επίσης από παλιά προτεινόταν η θεώρηση των δικονομικών κανόνων ως κείμενο ζωντανό, το οποίο οφείλει ν' ακολουθεί την κοινωνική πραγματικότητα, εξυπηρετώντας λυσιτελώς τους εκάστοτε σκοπούς δημοσίου συμφέροντος. Στο πλαίσιο αυτό, ο Κ. Μπέης υποστήριξε ότι χωρεί ερμηνευτική επέκταση των λόγων αναψηλάφησης⁴⁶, υπό τη λειτουργική θεώρηση (αναγόμενη στους κανόνες μεθοδολογίας του δικαίου, όπως αυτοί αναλύονται στα εμβληματικά έργα των Κ.

⁴² Για τα ζητήματα που εγείρονται εκ τη σχέσης μεταξύ εθνικού δεδिकाσμένου αρχής της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου, βλ. Δ. Κυριαζή, *Εθνικό δεδिकाσμένο και η αρχή της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου*, ό.π., σελ. 583-620, ιδίως μέρος IV.

⁴³ Βλ. σχετικώς και την Έκθεση ΙΧ, στοιχ. (ε) της Συντακτικής Επιτροπής του Κώδικα Φορολογικής Δικονομίας (π.δ. 331/1985, Α' 116), η οποία, υπό το πρίσμα αυτό, δεν είχε προκρίνει την ένταξη της «πλάνης περί τα πράγματα» ως λόγου αναθεώρησης, επιλογή που ακολουθήθηκε και κατά την κατάστρωση των περί της αίτησης αναθεώρησης διατάξεων του ΚΔΔ. Βλ. επίσης, για την από μακρού θεώρηση επί του ζητήματος αυτού, τις ΣτΕ 3387/1973, 3365-3366/1978, 997/1966. Τέλος, βλ. Π. Δαγτόγλου, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 771 (παρ. 996-999)· πρβλ. ΣτΕ 3387/1973, 1784/1964· Ν. Χατζητζανή, *Ερμηνεία κατ' Άρθρον Κώδικος Διοικητικής Δικονομίας*, ό.π., σελ. 733 (παρ. 1).

⁴⁴ Δ. Ποταμιάνος, *Ερμηνεία των Περί Πολιτικής Δικονομίας και Οργανισμού των Δικαστηρίων Νόμων*, 1902, Παρ. 1283, σελ. 470.

⁴⁵ Βλ. Π. Λαζαράτο, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 970 (όπου και περαιτέρω παραπομπές στη νομολογία και στη θεωρία)· Ν. Χατζητζανή, *Ερμηνεία κατ' Άρθρον Κώδικος Διοικητικής Δικονομίας*, ό.π., σελ. 733 (παρ. 1).

⁴⁶ Ακριβέστερα: «των λόγων οι οποίοι δικαιολογούν την άσκηση αναψηλάφησης»· βλ. Κ. Μπέης, όπως παραπέμπεται στην υποσημείωση υπ' αριθμόν 49.

Engisch⁴⁷, K. Larenz⁴⁸, και Κ. Τσάτσου⁴⁹) κατά την οποία, ακόμη και οι εξαιρετικές διατάξεις μπορούν να τύχουν αναλογικής εφαρμογής, επί περιπτώσεων για τις οποίες «*συντρέχει η ίδια νομοθετική σκέψη που είχε υπαγορέψει την καθιέρωση της εξαιρετικής διάταξης*»⁵⁰. Στο πλαίσιο μιας τέτοιας λειτουργικής θεώρησης, και προς τον σκοπό της διασφάλισης της αποτελεσματικής εφαρμογής της αρχής *ne bis in idem* [ανακλαστικώς, και του κύρους του δεδिकाσμένου της προς αναθεώρησιν απόφασης· βλ. ως άνω, υπό στοιχ. III], το Δικαστήριο επέλεξε να δώσει στις εφαρμοστέες δικονομικές διατάξεις την προσαρμοστικότητα η οποία προσήκει στον σκοπό τον οποίον εξυπηρετούν, στο πολυπαραγοντικό πλαίσιο και στην εποχή εντός των οποίων έλκονται προς εφαρμογή⁵¹. Δεν είναι η πρώτη φορά που η νομολογία του ΣτΕ προσεγγίζει με ευρύτητα δικονομικές διατάξεις· χαρακτηριστικώς, αναφέρεται η νομολογία⁵² που είχε προηγηθεί της νομοθετικής κατοχύρωσης των διευρυμένων εξουσιών του ακυρωτικού δικαστή κατ' άρθρο 22 του ν. 4274/2014 (Α' 147)⁵³ και η θερμή αποδοχή των διατάξεων αυτών από τη μεταγενεστέρως εκδοθείσα νομολογία⁵⁴. Οι σχολιαζόμενες κρίσεις, ωστόσο, προχώρησαν βήματα παρακάτω· τούτο αφενός διότι δεν αφορούν στην ακυρωτική δίκη, αλλά στον έτερο πυλώνα της διοικητικής δικονομίας, και αφετέρου διότι άπτονται του τεχνικότερου ζητήματος της άσκησης εκτάκτου ενδίκου μέσου, και μάλιστα της δημιουργίας νέου σχετικού λόγου.

2. Η ΘΕΣΗ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΑΣΚΗΣΗ ΤΗΣ ΑΙΤΗΣΗΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗΣ – ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ

Σε δεύτερο στάδιο, το Δικαστήριο κλήθηκε να θέσει τα όρια (ή: να διαπιστώσει την ανυπαρξία ορίων) εντός των οποίων χωρεί η άσκηση αίτησης αναθεώρησης, κατ' επίκληση του νέου, νομολογιακώς διαμορφωθέντος, λόγου. Με τη ΣτΕ 636/2021, εκκινώντας από το «*σαφ[ές] και αδιάστικ[ο]*» γράμμα του άρθρου 101 ΚΔΔ και εξάγοντας «*γενική δικονομική προϋπόθεση*» κατά την οποία «*οι αμετάκλητες δικαστικές αποφάσεις δεν υπόκεινται στο ένδικο [σ.σ.: αυτό] μέσο*», το Δικαστήριο έθεσε όρια στην κατά τα ως άνω άσκηση αίτησης αναθεώρησης, ορίζοντας ότι το ένδικο αυτό μέσο μπορεί να ασκηθεί μέχρι να καταστεί αμετάκλητη η προς αναθεώρηση απόφαση του διοικητικού δικαστηρίου.

Σχετικώς, σημειώνεται κατά πρώτον η προηγούμενη νομολογία του Δικαστηρίου επί του ζητήματος, η οποία –πέραν του περιπτώσιολογικού της χαρακτήρα– δεν επιβεβαιώνει απαραίτητως

⁴⁷ Κ. English, *Einführung in das juristische Denken*, 1956, σελ. 147.

⁴⁸ Κ. Larenz, *Methodenlehre der Rechtswissenschaft*, 2^η έκδ., 1969, σελ. 329.

⁴⁹ Κ. Τσάτσος, *Το Πρόβλημα της Ερμηνείας του Δικαίου*, 1932, σελ. 220.

⁵⁰ Βλ. Κ. Μπέη, *Οι λόγοι Αναψηλαφήσεως και η Ερμηνευτική Διεύρυνσις Αυτών*, 1966, παρ. 4, σελ. 122 επ. Αναφορά στο ζήτημα αυτό και σε *Idem*, *Συμβολές*, ό.π., σελ. 514, με παραπομπή σε Gaul, *Die Grundlagen des Wiederaufnahmerechts und die Ausdehnung der Wiederaufnahmegründe*, 1956, παρ. 10, σελ. 117.

⁵¹ Βλ. τα εκτιθέμενα στην παράγραφο υπό στοιχ. I της μελέτης.

⁵² Βλ. ΣτΕ (Ολ.) 4003/2014 κ.ά.· πρβλ. ΣτΕ (Τμ. Ε', επταμ.) 1422/2013, (Τμ. Ε') 1941/2013.

⁵³ Δυνάμει των οποίων προστέθηκαν οι παράγραφοι 3α, 3β και 3γ στο άρθρο 50 του π.δ. 18/1989.

⁵⁴ Βλ. μεταξύ άλλων ΣτΕ (Τμ. Α', επταμ.) 1527-1529, 1342/2023, (Τμ. Γ') 1329/2023, (Τμ. Β') 2105/2022, (Ολ.) 1888-1891/2019, (Τμ. Γ', επταμ.) (Ολ.) 431, 479-481/2018, (Ολ.) 4446, 2287-2288/2015, (Ολ.) 4741/2014.

την ως άνω κρίση της ΣτΕ 2165/2023⁵⁵. Κατά δεύτερον, η θεωρία διαχρονικώς φαίνεται να αρκείται στον οριστικό και τελεσίδικο (ή ανέκκλητο) χαρακτήρα της απόφασης του τακτικού διοικητικού δικαστηρίου, χωρίς να θέτει κάποια επιπλέον προϋπόθεση (ιδίως, να μην έχει αυτή καταστεί αμετάκλητη), ώστε να χωρεί κατ' αυτής άσκηση αίτησης αναθεώρησης⁵⁶. Προς την ίδια κατεύθυνση, θα μπορούσε να παραβάλει κανείς τη στενή ερμηνεία, και πάλι εκ μέρους της θεωρίας, του άρθρου 104 ΚΔΔ, κατά το οποίο η προθεσμία άσκησης του ενδίκου μέσου εκκινεί από τότε που δημιουργήθηκε, ή έγινε γνωστός ο λόγος αναθεώρησης, χωρίς καν να προβλέπεται εν προκειμένω καταχρηστική προθεσμία⁵⁷ για την άσκηση του ενδίκου αυτού μέσου. Ο μόνος προβλεπόμενος εν προκειμένω περιορισμός (όπως προκύπτει εκ του γράμματος του νόμου)⁵⁸ συνίσταται στο απαράδεκτο, μετά την τελεσιδικία της απόφασης του τακτικού διοικητικού δικαστηρίου, της προβολής λόγων οι οποίοι θα μπορούσαν να έχουν προβληθεί με το ένδικο μέσο της έφεσης⁵⁹ –περιορισμός ο οποίος εκπορεύεται αποκλειστικά από την πάγια θεώρηση της πρωταρχίας των τακτικών ενδίκων μέσων, έναντι των εκτάκτων⁶⁰. Κατά συνέπεια, το γράμμα του νόμου, η θεωρία, αλλά και η προηγούμενη νομολογία δεν καταφάσκουν απαραίτητως τη συνδρομή περιορισμού στην άσκηση του ενδίκου μέσου –όχι τουλάχιστον με τον απαιτούμενο βαθμό βεβαιότητας.

Προς την ίδια κατεύθυνση άγεται ο ερμηνευτής του δικαίου και βάσει του κριτηρίου της «γνώσης», εκ μέρους του ασκούντος την αναθεώρηση (ή τα αδελφά αυτής ένδικα μέσα των άλλων δικονομιών), περί της ύπαρξης των στοιχείων τα οποία δικαιολογούν την άσκησή της⁶¹. Ήτοι, εν

⁵⁵ Πρβλ. ΣτΕ (Τμ. Β') 1557/2014· στην αντίθετη κατεύθυνση, και ΣτΕ (Τμ. Α') 2078/2010, στην ίδια κατεύθυνση με τη ΣτΕ 2165/2023, χωρίς ιδιαίτερη αιτιολογία ως προς το κρίσιμο εν προκειμένω ζήτημα. Έτσι και η Ε. Πρεβεδούρου, *Το Συμβούλιο της Επικρατείας ως διαρκής δικονομικός νομοθέτης. Με αφορμή τις αποφάσεις ΣτΕ 636/2021 και ΣτΕ 2165/2023*, παρ. 24, διαθέσιμο στο [link](#) (τελευταία πρόσβαση 12.05.2024), και σε ΘΠΔΔ 2/2024, σελ. 50 επ. Βλ. και Δ. Ράικο, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, 2024, σελ. 522-523· Χ. Χρυσανθάκη, *Διοικητική Δικονομία – Ερμηνεία κατ' Άρθρο – Διοικητικές Διαφορές Ουσίας*, 4η έκδ., 2023, σελ. 367-368.

⁵⁶ Βλ. Π. Λαζαράτο, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 968-969 (σε ανύποπτο χρόνο)· και Π. Λαζαράτο/Αθ. Γεώργια, *Αναθεώρηση αμετακλήτων αποφάσεων*, ό.π., σελ. 240-245 (ως σχόλιο επί της ήδη εκδοθείσας ΣτΕ 2665/2023) – ιδίως 240-241, όπου και εξήγηση ότι το γράμμα του νόμου, κατά το οποίο σε αναθεώρηση υπόκεινται «μόνο τελεσίδικες ή ανέκκλητες αποφάσεις», εννοεί κατά την αληθή έννοια αυτού «όχι αποφάσεις πρωτόδικες, οι οποίες δεν έχουν καταστεί τελεσίδικες, ή είναι ανέκκλητες», με περαιτέρω παραπομπές στη θεωρία στο πλαίσιο της πολιτικής και της ποινικής δικονομίας· περαιτέρω, βλ. σχετικώς Π. Δαγτόγλου, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 768 (παρ. 987-988), 769-770 (παρ. 994, 994Α)· Ν. Χατζητζανή, *Ερμηνεία κατ' Άρθρον Κώδικος Διοικητικής Δικονομίας*, ό.π., σελ. 729 (παρ. 1.4).

⁵⁷ Τούτο επισημαίνεται ως μειονέκτημα από τον Π. Λαζαράτο, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 975-976· τούτο, σε κάθε περίπτωση, δεν θεωρούμε ότι αποτρέπει τη χρησιμοποίηση της επιλογής αυτής του Νομοθέτη για τη διακρίβωση της βούλησής του επί του σχολιαζόμενου με τη μελέτη τούτη ζητήματος.

⁵⁸ Βλ. άρθρο 103 παρ. 2 του ΚΔΔ.

⁵⁹ Βλ. Π. Δαγτόγλου, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 770 (παρ. 995), Ν. Χατζητζανή, *Ερμηνεία κατ' Άρθρον Κώδικος Διοικητικής Δικονομίας*, ό.π., σελ. 729 (παρ. 1.4) και σελ. 730-730 (παρ. 2, 3).

⁶⁰ Πρβλ. τα οριζόμενα στα άρθρα 176 παρ. 1 του Κώδικα Φορολογικής Δικονομίας (π.δ. 331/1985, Α' 116) και 539 του ΚΠολΔ, κατά τα οποία η δυνατότητα άσκησης ανακοπής ερημοδικίας απέκλειε (ή αποκλείει, αντιστοίχως) την άσκηση αίτησης αναθεώρησης (ή αναψηλάφησης, αντιστοίχως). Για τη αρχή της διαδοχικής άσκησης των ενδίκων αυτών μέσων, βλ. Π. Λαζαράτο, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 978-979.

⁶¹ Πρβλ. ΑΠ 892/1975, 334/1977. Η γνώση αυτή, φυσικά, διακρίνεται από τη γνώση περί της σημασίας των εγγράφων αυτών, η οποία δεν ενδιαφέρει στο πλαίσιο της άσκησης της αίτησης αναθεώρησης· πρβλ. ΣτΕ (Τμ. Β') 3583/1988. Από τη μεριά της θεωρίας, βλ. Κ. Μπέν, *ΠολΔ*, 545 II 111, σελ. 2047· και Idem, *Συμβολές*, ό.π., σελ. 520, με περαιτέρω παραπομπές σε Baumbach-Lauterbach (35η έκδ.), παρ. 586 (σελ. 1116), σε Fashing, παρ. 534 (σελ. 529, υποσημ. 3), και σε Stein-Jonas-Grunsky (19η έκδ.), παρ. 586 (σελ. 12). Βλ. ωστόσο και την ενδιαφέρουσα προσέγγιση περί

προκειμένω, της γνώσης περί της αμετάκλητης αθωωτικής ποινικής απόφασης –οι κρίσεις της οποίας δεν μπορεί να θεωρηθεί με δογματική συνέπεια ότι αποδίδουν στην καταλογιστική πράξη της Διοίκησης «οψιγενή νομική πλημμύρα», διακρινόμενη από την ανατροπή πραγματικών περιστατικών, η οποία δικαιολογεί την άσκηση αίτησης αναθεώρησης υπό τους «παραδοσιακούς» λόγους αυτής⁶², όπως φαίνεται ότι υπολαμβάνεται. Υπό το πρίσμα αυτό, ο «γενικός δικονομικός κανόνας» κατά τον οποίον δεν χωρεί αίτηση αναθεώρησης κατά τελεσίδικης απόφασης διοικητικού δικαστηρίου, δεν επιτρέπει συνεκτίμηση του τότε ενεργοποιήθηκε η αρχή ne bis in idem (ήτοι, του τότε κατέστη δυνατή η επίκληση και η τεκμηρίωση ενώπιον του διοικητικού δικαστηρίου της ύπαρξης αμετάκλητης αθωωτικής απόφασης του ποινικού δικαστηρίου), ως προς τον χρόνο κατά τον οποίο η απόφαση του διοικητικού δικαστηρίου κατέστη αμετάκλητη. Τούτο, ίσως να οδηγήσει σε πρακτικά αποτελέσματα αντίθετα με την αρχή «ουδείς υποχρεούται στα αδύνατα», η οποία τυγχάνει εφαρμογής και στο πλαίσιο της άσκησης των εκτάκτων ενδίκων μέσων⁶³, έχοντας μάλιστα υπαγορεύσει και τη δημιουργία του νέου λόγου αναθεώρησης, με τη ΣτΕ 636/2021⁶⁴. Συνεκδοχικά, τούτο θα περιέσπελλε και την αποτελεσματική προστασία του δικαιώματος που απορρέει από την αρχή ne bis in idem⁶⁵.

Τούτων δοθέντων, θα μπορούσαν να διατυπωθούν επιφυλάξεις περί του κατά πόσον το γράμμα του νόμου, η βούληση του νομοθέτη κατά τη σχεδίαση της αίτησης αναθεώρησης, αλλά και η παλαιότερη νομολογία, μπορούν να θεωρηθούν αρκούντως σαφή, και μάλιστα προς την κατεύθυνση του περιορισμού⁶⁶ του δικαιώματος άσκησης του ενδίκου αυτού μέσου βάσει του κριτηρίου του αμετακλήτου χαρακτήρα της απόφασης του διοικητικού δικαστηρίου.

3. Η ΘΕΣΗ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΑΣΚΗΣΗ ΤΗΣ ΑΙΤΗΣΗΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗΣ – Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΚΑΝΟΝΑ ΔΙΚΑΙΟΥ

Ο ερμηνευτής των δικονομικών κανόνων, όταν μάλιστα διακυβεύεται η δυνατότητα άσκησης ενδίκου μέσου επί ολόκληρης κατηγορίας δικαστικών αποφάσεων, δεν μπορεί παρά να αναζητήσει τον σκοπό του νομοθέτη, όταν ο τελευταίος σχεδίαζε το ένδικο μέσο ως θεσμό και θέσπιζε τις ειδικότερες προϋποθέσεις άσκησης του. Τούτο προκύπτει και από την προσέγγιση των ΣτΕ 636/2021, 2165/2023. Στο πλαίσιο αυτό, και υπό το πρίσμα της βασικής ratio της καθιέρωσης της αίτησης

της σχέσης μεταξύ «νέου κρίσιμου εγγράφου» και του πραγματικού γεγονότος το οποίο καθίσταται γνωστό διά του εγγράφου αυτού, σε Π. Λαζαράτο/Αθ. Γεώργια, *Αναθεώρηση αμετακλήτων αποφάσεων*, ό.π., σελ. 240-245 (242).

⁶² Όπως εύστοχα παρατηρούν οι Π. Λαζαράτος/Αθ. Γεώργια, *Αναθεώρηση αμετακλήτων αποφάσεων*, ό.π., σελ. 240-245 (241-242).

⁶³ Βλ. Ν. Χατζητζανή, *Ερμηνεία κατ' Άρθρον Κώδικος Διοικητικής Δικονομίας*, ό.π., σελ. 737 (παρ. 2.2.2).

⁶⁴ Βλ. σκέψη 14 της απόφασης αυτής, όπου και σύνδεση της αδυναμίας επίκλησης και τεκμηρίωσης ενώπιον του διοικητικού δικαστηρίου, της υπάρξεως οικείας αμετάκλητης αθωωτικής ποινικής απόφασης, με την αποτελεσματική προστασία του δικαιώματος που αντλείται από την αρχή ne bis in idem, κατά το ενωσιακό δίκαιο και την ΕΣΔΑ.

⁶⁵ Για την αρχή της αποτελεσματικής εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου και τα ζητήματα που εγείρονται υπό το πρίσμα αυτό, βλ. Α. Πλιάκο, *Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Θεσμικό και Ουσιαστικό Δίκαιο*, 2η έκδ., 2018, σελ. 309-321· και Ε. Πρεβεδούρου, *Κανόνες Soft Law στο Διοικητικό Δίκαιο*, 2017, σελ. 99-100.

⁶⁶ Για τον προβληματισμό αυτό, υπό το πρίσμα και των οριζομένων στο άρθρο 20 παρ. 1 του Συντάγματος, πρβλ. Η. Κουβαρά, *Το Παραδεκτό στη Διοικητική Δίκη*, 2021, σελ. 9 επ.

αναθεώρησης χάριν προστασίας του κύρους του δεδिकाσμένου⁶⁷, η απαγόρευση άσκησης του ενδίκου αυτού μέσου κατά αμετάκλητων αποφάσεων δεν φαίνεται να δικαιολογείται ούτε σε επίπεδο δογματικό. Σχετικώς, αναφέρεται η διάκριση μεταξύ δεδिकाσμένου ως προς το διαπλαστικό δικαίωμα του αιτούντος δικαστική προστασία, και του δεδिकाσμένου της διάπλασης *ea ipsa* μιας έννομης σχέσης⁶⁸. Η πρώτη ως άνω όψη του δεδिकाσμένου δημιουργείται από την τελεσίδικη διαπλαστική απόφαση· αντιθέτως, η δεύτερη έχει περισσότερο χαρακτήρα αντικειμενικό⁶⁹. Βάσει της διάκρισης αυτής, και εφόσον θεωρηθεί ότι η διαφορά μεταξύ δεδिकाσμένου ως προς το διαπλαστικό δικαίωμα και δεδिकाσμένου της διάπλασης καθαυτής καλύπτεται μεταξύ τελεσιδικίας και αμετακλήτου της δικαστικής απόφασης, η προστασία της «αυθεντίας του δεδिकाσμένου» διασφαλίζεται βέλτιστα υπό τη θεώρηση ότι άσκηση αίτησης αναθεώρησης χωρεί και κατά αμετάκλητης απόφασης διοικητικού δικαστηρίου. Η κατίσχυση της προστασίας του κύρους του δεδिकाσμένου, έναντι της ανάγκης περιορισμού της άσκησης της αίτησης αναθεώρησης χάριν της ασφάλειας δικαίου, μπορεί να εξαχθεί και από το άρθρο 102 παρ. 2 του ΚΔΔ. Δυνάμει των διατάξεων του τελευταίου, θεσπίζεται εξαίρεση από την κατ' αρχήν απαγόρευση άσκησης δεύτερης αίτησης αναθεώρησης από το ίδιο πρόσωπο κατά της ίδιας απόφασης, εάν ο λόγος αναθεώρησης ανακύψει μεταγενεστέρως. Κατά συνέπεια, και η δικονομική αρχή της άπαξ άσκησης των ενδίκων μέσων⁷⁰ υποχωρεί, στην εκτίμηση του νομοθέτη, έναντι της αποτροπής της διατήρησης εν ισχύι εσφαλμένου ουσιαστικού δεδिकाσμένου –παρά μάλιστα τον έκτακτο χαρακτήρα του ενδίκου μέσου, ακόμη κι αν τούτο συνεπάγεται την άσκηση δεύτερης αίτησης αναθεώρησης κατά του ιδίου κεφαλαίου της αναθεωρούμενης δικαστικής απόφασης⁷¹.

V. ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ (Η: ΜΕΤΑΞΥ ΚΥΡΟΥΣ ΤΟΥ ΔΕΔΙΚΑΣΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ)

Στο πλαίσιο των αντίστοιχων διαφορών, το Δικαστήριο δεν θα μπορούσε να έχει εφαρμόσει τη λύση η οποία υπαγορεύεται αποκλειστικά από το γράμμα των διατάξεων του ΚΔΔ (και των αντίστοιχων των άλλων δικονομιών) και την παραδοσιακή δογματική τους προσέγγιση. Στην περίπτωση αυτή, η εκ του νόμου απαρίθμηση των λόγων αναθεώρησης θα είχε θεωρηθεί ως αποκλειστική και θα είχε αποκλεισθεί η δυνατότητα δημιουργίας νέου λόγου άσκησης αίτησης αναθεώρησης δι' αναλογίας δικαίου, χωρίς να έχει ληφθεί πρόνοια περί της διασφάλισης της προστασίας του δικαιώματος που απορρέει από την αρχή *ne bis in idem*. Από την άλλη, το Δικαστήριο δεν θα μπορούσε να έχει εφαρμόσει ούτε τη λύση η οποία υπαγορεύεται αποκλειστικά από την ανάγκη διασφάλισης της αποτελεσματικής προστασίας του δικαιώματος που απορρέει από την αρχή *ne bis in idem*. Στην περίπτωση αυτή, θα υπερείχε προδήλως η προστασία του τελευταίου αυτού δικαιώματος,

⁶⁷ Βλ. ως άνω, υπό στοιχ. III.

⁶⁸ Κ. Μπέης, *Συμβολές*, ό.π., σελ. 516.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ Π. Λαζαράτο, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 969-970.

⁷¹ Αναγωγή της ρύθμισης αυτής στη *ratio* άσκησης της αίτησης αναθεώρησης, βλ. Ν. Χατζητζανή, *Ερμηνεία κατ' Άρθρον Κώδικος Διοικητικής Δικονομίας*, ό.π., σελ. 732 (παρ. 5). Για το κρίσιμο εν προκειμένω ζήτημα, βλ. και Π. Λαζαράτο, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, ό.π., σελ. 969-970.

χωρίς η άσκηση αίτησης αναθεώρησης να κωλύεται, πέραν των ex lege περιορισμών, κατά αμετάκλητης απόφασης διοικητικού δικαστηρίου, ούτε από οιαδήποτε άλλη διατύπωση, πέραν του πλαισίου του νέου λόγου αναθεώρησης κατά τη ΣτΕ 636/2021. Τούτο θα οδηγούσε πράγματι, όπως έγκαιρα και εύστοχα διείδε η ΣτΕ 2165/2023, στη δυνατότητα ανατροπής, διά της άσκησης αίτησης αναθεώρησης, απεριόριστου αριθμού αποφάσεων διοικητικών δικαστηρίων (οπωσδήποτε μάλιστα τελεσίδικων, ίσως και αμετάκλητων), εις το διηνεκές· η λύση αυτή θα στοιχειοθετούσε πράγματι μη ανεκτό κλωνισμό της αρχής της ασφάλειας δικαίου⁷².

Η ανάγκη συγκερασμού των δύο άκρων αυτών ορίων αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση εγκοίτωσης των παραδοσιακών δομών της δικονομίας (όχι μόνο της διοικητικής), στις σύγχρονες ανάγκες του διοικητικού δικαίου. Αντί της απαγόρευσης άσκησης αίτησης αναθεώρησης μόλις η απόφαση του διοικητικού δικαστηρίου καταστεί αμετάκλητη, η θεωρία προτείνει την ενδιαφέρουσα λύση της θέσπισης καταχρηστικής προθεσμίας εύλογης διάρκειας, με χρονικό σημείο έναρξης τη δημοσίευση της ΣτΕ 636/2021⁷³. Τούτο συνιστά μια κατ' αρχάς δίκαιη λύση (με τη διάρκεια της προθεσμίας, όπως και το σημείο έναρξής της, το οποίο ίσως θα μπορούσε να τεθεί και στη δημοσίευση της ΣτΕ 2165/2023, το περιεχόμενο της οποίας ολοκλήρωσε την «πλήρη δικονομική γνώση» των ενδιαφερομένων επί του σχολιαζόμενου ζητήματος), σε όλους όσους έχουν ήδη επιδοθεί σε δικαστικό αγώνα ενώπιον των διοικητικών και ποινικών δικαστηρίων και βρίσκονται σε σημείο δικονομικής ωρίμανσης το οποίο να επιτρέπει την ένταξή τους στην προβληματική της μελέτης αυτής. Ωστόσο, και υπό τη λύση αυτή, η προβληματική θα ανακυκλωνόταν στο μέλλον για τους διαδίκους οι οποίοι θα βρεθούν στην ίδια θέση μετά από την εκπνοή της (όποιας) καταχρηστικής προθεσμίας –γεγονός για την αποτροπή του οποίου ακόμη και ο επιμελέστερος των διαδίκων ουδέν θα μπορούσε να πράξει.

Στο πλαίσιο αυτό, φρονούμε ότι για το σχολιαζόμενο ζήτημα (όπως για το σύνολο σχεδόν των ζητημάτων τα οποία έχουν ανακύψει εκ της πρόβλεψης παράλληλων διαδικασιών επιβολής διοικητικών και ποινικών κυρώσεων, υπό το πρίσμα της αρχής ne bis in idem), η πραγματικά οριστική λύση μπορεί να δοθεί από τον νομοθέτη· ειδικότερα, ο τελευταίος οφείλει να επέμβει προς την κατεύθυνση ώστε η διπλή (διοικητική και ποινική) διαδικασία, η οποία προβλέπεται στον νόμο για την αντιμετώπιση παραβάσεων φοροδιαφυγής (συμπεριλαμβανομένης της διάπραξης λαθρεμπορίας), να οργανώνεται και να διενεργείται κατά τρόπο ώστε ο ποινικός δικαστής να επιλαμβάνεται (μετά από διακοπή της προθεσμίας παραγραφής του ποινικού αδικήματος) κατόπιν της τελεσίδικης κρίσης της ουσίας της υπόθεσης από τον διοικητικό δικαστή. Τούτο, υπό το πρίσμα όσων παγίως γίνονται δεκτά από τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, περί του ότι η εφαρμογή και η επιβολή της διοικητικής νομοθεσίας περί φορολογίας (και ειδικότερα περί των καταλογιζομένων στο πλαίσιο του τελωνειακού δικαίου επιβαρύνσεων) ανάγεται στην άσκηση της κατά το άρθρο 26 Σ. εκτελεστικής λειτουργίας, η δράση της οποίας, σε περίπτωση αμφισβήτησης της νομιμότητας

⁷² Παρόμοια ζητήματα στάθμισης εγείρονται και στο πλαίσιο των υποθέσεων επί των οποίων καλείται να νομολογήσει το ΔΕΕ –χωρίς η προκρινόμενη λύση να επιτυγχάνει οπωσδήποτε τη διαφύλαξη ιδίως της αρχής της ασφάλειας δικαίου· βλ. Δ. Κυριαζή, *Εθνικό δεδικασμένο και η αρχή της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου*, ό.π., σελ. 583-620, ιδίως μέρος IV.

⁷³ Π. Λαζαράτος/Αθ. Γεώργα, *Αναθεώρηση αμετακλήτων αποφάσεων*, ό.π., σελ. 240-245 (244-245).

των πράξεών της, υπάγεται, σύμφωνα με το άρθρο 94 παρ. 1 του Συντάγματος, στο δικαιοδοτικό έλεγχο του διοικητικού δικαστή, ως του «φυσικού δικαστή» των διαφορών οι οποίες ανακύπτουν εκ της ερμηνείας και εφαρμογής της φορολογικής νομοθεσίας. Και δοθέντος, άλλωστε, ότι δεν θα ήταν συνταγματικώς ανεκτή ποινική καταδίκη για φοροδιαφυγή σε περίπτωση που ο διοικητικός δικαστής κρίνει, για λόγους αναγόμενους στην ουσία, ότι δεν είναι νόμιμη η σχετική καταλογιστική πράξη της Διοίκησης⁷⁴. □

⁷⁴ ΣτΕ (Ολ). 359/2020, ΣτΕ (Τμ. Β', επταμ.) 1887/2018, 951/2018, 680/2017, κ.ά. Σχετικώς, πρβλ. την πρόσφατη συμβολή της Ε. Παυλίδου, *Ανάκληση υπαγωγής σχεδίου στον επενδυτικό νόμο και «Οι Τρεις Σωματούλακες της λειτουργικής αυτονομίας της διοικητικής δίκης»*, 2024, nomarchia.gr (τελευταία πρόσβαση 13.05.2024).